

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RO SUNGULA (P1)

HUKURI 2021

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 70

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na tipheji ta 7.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO**XIVUTISO XA 1****Makoreketelo ya Xikambelantwisiso**

- Tanihileswi ntshikelelo wu nga eka matwisiselo, swihoxo swa mapeletelo na ririmi a swi fanelangi swi xupuriwa, handle ka loko swihoxo swa kona swi cinca nhlamuselo/matwisiselo. (Hambiswiritano, swihoxo swa ha fanele swi kombisiwa.)
- Loko mukamberiwa a tirhisa marito mambe eka ririmi leri a kamberiwaka hi rona, u nga ma tekeli enhlokweni marito wolawo, naswona loko nhlamulo yi twala, u nga xupuli mukamberiwa. Loko ku tirhisiwile rito rimbe eka xitshuriwa kutani ri laveka eka nhlamulo, ri amukele.
- Ku hava maraka leyi nga ta nyikiwa eka swivutiso swa mavonelo eka nhlamulo ya INA/E-E kumbe NDZA PFUMELA/A NDZI PFUMELI. Ku seketela hi kona ku nga ta nyikiwa maraka.
- A ku na timaraka leti nga ta nyikiwa eka nhlamulo ya HI SWONA/A HI SWONA kumbe MHAKA YA NTIYISO/VONELO. Ku seketela hi kona ku nga ta nyikiwa timaraka.
- Laha ku lavekaka tinhlamulo ta rito rin'we kutani mukamberiwa a nyika xivulwa hinkwaxo, koreketa hi mfanelo loko rito leri lavekaka ri khwatihatiwile/tikisiwile.
- Loko ku laveka timhaka/minkutlunya yimbirhi/yinharhu kutani mukamberiwa a nyika yo tala, koreketa yo sungula yimbirhi/yinharhu ntsena.
- Amukela marin'wana yo hambanahambana.
- Eka swivutiso swa nhlawulonyingi, amukela HISWIMBIRHI, letere leri xaxameleke na nhlamulo leyi nga yona NA/KUMBE nhlamulo leyi tsariweke hi ku hetiseka.

TINHLAMULO: XITSHURIWA XA A

- 1.1 Swi sungurile hi malembe ya 1920 na 1930.√
(Mukamberiwa u languteriwa ku boxa malembe himambirhi.) (1)
- 1.2 xaniseka/B.√ (1)
- 1.3 Ku dzaha swidzidziharisi swo fana na 'glue'.√/Ku xavisa miri.√/Ku lwa hi mikwana na maribye.√/Vukhamba na ku pfinya.√
(Timhaka timbirhi ntsena.) (2)
- 1.4 Nhlokomhaka yi ri 'Vana vo tshama eswitarateni', leyi yelanaka na hungunkulu ra xitshuriwa lexi leri vulavulaka hi vana vo tshama eswitarateni.√√ (2)
- 1.5 Swi vangiwile hi ku xaniseka ka vantima emadorobeni ya Vrededorp, Doornfontein na Jeppe eJohannesburg./Swi vangiwile hi ku xaniseka ka vantima emadorobeni.√√ (2)
- 1.6 A a fanele a vulavurile na nsati wa yena va ololoxa swiphiso leswi a swi endla leswaku Tekani a nga tshami ekaya.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

- 1.7 1.7.1 Loko Tekani a tshamile a ehleketa/anakanya.√√ (2)
- 1.7.2 Tata wa yena u ringetile ku ya n'wi teka/susa/landza kwalomu se a a tshama kona.√√ (2)
- 1.8 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona onge hileswi se a a kumile vanghana lava a a hanya na vona hi kurhula ku tlula ku xaniseka loku a a hlangana na kona ekaya./Ndzi vona onge hileswi a a xanisiwa hi mhanintsongo wa yena Sukani.√√ (2)
- 1.9 Ndzi nga vula leswaku a hi endlelo ra kahle hikuva leswi va tiboheke ku tekana na ku hanya na vatata va vona, va fanele ku komba vana lava rirhandzu.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 1.10 Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku a ya eka maxaka ya yena a ya ma hlamusela xiphiko lexi a nga na xona leswaku ma ta n'wi pfuna hi miehleketo./Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku a ya eka ndzawulo leyi pfunaka vana lava nga na swiphiko emakaya a ya kuma ku pfuneka./Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku a suka eswitaratenii a tlhelela ekaya a ta kota ku ya exikolweni a ya hetisa tidyondzo ta yena.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

TINHLAMULO: XITSHURIWA XA B

- 1.11 Ku na munhu loyi a nga eku handzeni ka swilo endzeni ka xichelathyaka.√√ (2)
- 1.12 Va nga dlayiwa hi swigevenga./Va nga pfinyiwa.√√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 1.13 Ri ndzi tisela miehleketo ya leswaku u fanele a twa ndlala kumbe a xaniseka/hlupheka./Ri ndzi tisela miehleketo ya leswaku a nga va a lava leswi a nga swi xavisaka/tirhisaka.√√ (2)

TINHLAMULO: XITSHURIWA XA A NA XA B

- 1.14 Xitshuriwa xa A xi vulavula hi vana lava tshamaka eswitarateni, leswi yelanaka na leswi humelerisiweke eka xitshuriwa xa B hikuva ku na munhu loyi a nga exitarateni./Switshuriwa hiswimbirhi swi humelerisa timhaka ta le switarateni.√√ (2)
- 1.15 Eka xitshuriwa xa A ku vulavuriwa hi Tekani loyi a tinyiketeleke ku hanya eswitarateni hikokwalaho ko pfumala swakudya ekaya kasi leswi vangeleke munhu loyi a humelerisiweke hi xitshuriwa xa B leswaku a kumeka eswitarateni a swi tiveki.√√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKOMISO/NKATSAKANYO WA NDZIMA**XIVUTISO XA 2****XITSHURIWA XA C****MAHLAMULELO YA XIVUMBEKO XA NDZIMANA**

NKOKA WA MAHUNGU: NKOMISO WU FANELE KU KATSA TIMHAKA LETI LANDZELAKA:

Munhu u fanele ku titshemba ku fikelela leswi a swi lavaka evuton'wini.√ Munhu u fanele ku tirha hi matimba.√ U fanele a dyondza eka ku tsandzeka ka yena.√ U fanele ku hlaya matsalwa yo hambanahambana ku antswisa vutivi bya yena.√ Munhu u fanele ku vutisa lava nga na ntokoto eka ntirho lowu a wu lavaka.√ U fanele ku kuma munhu loyi a nga xikombiso lexinene leswaku a n'wi pfuna hi miehleketo.√ Munhu u fanele ku tikhensa hambiloko a nga fikelelangi hi ku hetiseka ku navela ka yena.√

[Ntsengo wa marito = 87]

- Nkoka wa mahungu (N) = √√√√√√√√ (7)
- Matirhiselo ya ririmi (R) = √√√ (3)

[Avela timaraka eka timhakankulu ta nkombo ntsena.]

MAHLAMULELO YA XIVUMBEKO XO XAXAMETA TIMHAKANKULU

NKOKA WA MAHUNGU: NKOMISO WU FANELE KU KATSA TIMHAKA LETI LANDZELAKA:

	MINTSHAHO		MINKUTLUNYA
1.	'U fanele ku titshemba na ku lwa hi matimba ku fikelela leswi a swi lavaka hikuva a xi kona lexi nga n'wi sivelaka.'	1.	Munhu u fanele ku titshemba ku fikelela leswi a swi lavaka evuton'wini.√
2.	'Ku tirha hi matimba swi pfuna munhu leswaku a kota ku humelela.'	2.	Munhu u fanele ku tirha hi matimba.√
3.	'U fanele ku dyondza eka ku tsandzeka loku a hlanganaka na kona hikuva eku heteleleni u ta swi vona leswaku swi pfuna ku fikelela ku navela ka yena.'	3.	U fanele a dyondza eka ku tsandzeka ka yena.√
4.	'Ku hlaya matsalwa yo hambanahambana lawa ya fambelanaka na ntirho lowu munhu a wu tsakelaka, swi nga n'wi pfuna ku antswisa vutivi bya yena.'	4.	U fanele ku hlaya matsalwa yo hambanahambana ku antswisa vutivi bya yena.√
5.	'Ku va munhu a nga chavi ku vutisa lava nga na ntokoto eka ntirho lowu a wu lavaka i mhaka ya kahle hikuva vona va nga va va ri na vutivi byo antswa.'	5.	Munhu u fanele ku vutisa lava nga na ntokoto eka ntirho lowu a wu lavaka.√

6.	'Xin'wana lexi a nga xi endlaka i ku kuma munhu loyi a nga xikombiso lexinene, loyi a nga ta n'wi letela na ku n'wi pfuna hi miehleketo minkarhi hinkwayo.'	6.	U fanele ku kuma munhu loyi a nga xikombiso lexinene leswaku a n'wi pfuna hi miehleketo.√
7.	'Swi kahle ku va munhu a tikhensa hambiloko leswi a nga swi fikelela swi nga ringanangi ku ya hi ku navela ka yena, leswi swi ta endla leswaku a va na matimba yo lwa a ya emahlweni na riendzo leri a ri sunguleke.'	7.	Munhu u fanele ku tikhensa hambiloko a nga fikelelangi hi ku hetiseka ku navela ka yena.√

[Ntsengo wa marito = 87]

Makoreketelo ya nkomiso:

Makoreketelo ma fanele ma kongomisiwa eka timhakankulu na ku papalatiwa ka timhaka leti nga pfuniki nchumu.

Nkomiso wu fanele ku koreketiwa hi mukhuva lowu landzelaka:

• **Maavelo ya timaraka:**

- Timaraka ta 7 i ta minkutlunya ya 7 **N = (7)** (Maraka yin'we hi nkutlunya.)
- Timaraka ti3 i ta ririmi: **R = (3)**
- Ntsengo wa timaraka: **10**

• **Maavelo ya timaraka eka ririmi loko mukamberiwa a nga tshahangi:**

- Minkutlunya ya 1–3 leyi nga yona: Nyika maraka yin'we ya ririmi.
- Minkutlunya ya 4–5 leyi nga yona: Nyika timaraka timbirhi ta ririmi.
- Minkutlunya ya 6–7 leyi nga yona: Nyika timaraka tinharhu ta ririmi.

• **Maavelo ya timaraka ta ririmi loko mukamberiwa a tshahile kunene:**

- Mintshaho ya 6–7: a nga nyikiwi maraka ya ririmi.
- Mintshaho ya 4–5: nyika mpimohenhla wa maraka yin'we ya ririmi.
- Mintshaho ya 2–3: nyika mpimohenhla wa timaraka timbirhi ta ririmi.

LEMUKA:

• **Ntsengo wa marito:**

- Vakamberi va languteriwa ku kambisisa ntsengo wa marito lama tirhisiweke.
- Ku nga susiwi timaraka loko mukamberiwa a nga kombisangi ntsengo wa marito lama tirhisiweke, kumbe ya kombisiwile hi ndlela yo hoxeka. Loko ntsengo wa marito wu hundzisiwile, hlaya ku fika emakumu ka xivulwa lexi hetisaka ntsengo lowu vekiweke wa marito kutani u tshika lama nga ta landzela eka nkomiso.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**XIVUTISO XA 3: XINAVETISO****XITSHURIWA XA D**

- 3.1 'Vulavula no hefemula endzeni ka masiki leyi ngo nkhulee!'√ (1)
- 3.2 herisa./D.√ (1)
- 3.3 Munavetisi u ri: 'Timasiki ta muxaka lowu ti kumeka eka hina ntsena!', leswi nga riki ntiyiso hikuva ma kona man'wana mavhengele lama xavisaka timasiki ta xiyimo xa le henhla to fana na ta vona kumbe ku tlula.√√ (2)
- 3.4 Ya na nkucetelo wa leswaku vaamukeri va hungu va ya xava timasiki eka vona leswaku va ta wela eka lava tlhariheke na vona.√√ (2)
- 3.5 I ku endlela leswaku vaxavi va loloha ku hlaya leswaku loko va lava ku cincisa, vini va vhengele va ta tisirhelela hi marito lawa.√√ (2)
- 3.6 I ku encenyeta manuhelo ya timasiki, leswi kombisaka leswaku ti nuhela kahle swinene./I ku kombisa leswaku timasiki leti ti nuhela kahle swinene.√√ (2)
- [10]**

XIVUTISO XA 4: KHATHUNI**XITSHURIWA XA E**

- 4.1 Ehofisini yo amukela vapfhumba./Ehofisini.√ (1)
- 4.2 muendzi na mutirhi./B.√ (1)
- 4.3 Mutirhi wa le hofisini yo amukela vapfhumba u amukela mupfhumba a tlhela a n'wi nyika na xilipi tanihi vumbhoni bya leswaku u hakerile./Mutirhi wa le hofisini yo amukela vapfhumba u amukela mupfhumba.√√ (2)
- 4.4 I ku vumba rhavi ra xitlhelelo.√ Xi vula leswaku hi xona n'wini lexi nga ta tiphina eHlayisekani.√ (2)
- 4.5 I xa ku va ximunhuhatwa xa nomboro ya 3 xi fanele xi tshinya ximunhuhatwa xa nomboro ya 1 ku tshika ku tirhisa riqingho hi nkarhi wo dya ku ri hi ku na xona xi le ku ri tirhiseni.√√ (2)
- 4.6 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona onge xi nga va xi ri xo tiyisisa/tshikelela leswi xi vulaka swona leswaku ximunhuhatwa xa nomboro ya 3 xi xi yingisela./Ndzi vona onge xi nga va xi kombisa ku hlundzuka/nyangatseka ka ximunhuhatwa xa 2 ehenhla ka ku va swimunhuhatwa leswin'wana swi tlangisa tiqingho ematshan'weni ya ku dya.√√ (2)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- [10]**

XIVUTISO XA 5: PROSI**XITSHURIWA XA F**

- 5.1 Haxawa.√ (1)
- 5.2 I ku komba vundhawu./I riengeteri ra vundhawu.√ (1)
- 5.3 **Ku va munhu a kombela ku pfuniwa** loko a nga swi tivi leswaku u fanele ku endla yini swi kahle./**Ku va munhu a kombela ku pfuniwa** swi kahle loko a nga swi tivi leswaku u fanele ku endla yini.√√ (2)
- 5.4 Ri tirhile ku komba vun'wini./N'wini wa swilo.√√ (2)
- 5.5 Mukamberiwa u ta vumba xivulwa hi rito 'rivala' ku humelerisa nhlamuselo yo hambana na leyi nga eka xivulwa leyi vulaka ku va va nga tsundzuki.
Swikombiso:

Xikolo xa hina xi na **rivala** ra mintlangu lerikulu swinene./Khensani u pfuka a kukula **rivala** masiku hinkwawo a nga si ya exikolweni.√√ (2)
- 5.6 A ndzi ta xi tirhisa loko munhu a endla swilo swo karhi leswi ndzi vonaka onge swi nga tshuka swi n'wi tikerile kutani ndzi n'wi byela leswaku u fanele ku yimela timhaka ta yena.√√ (2)

[10]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 30
NTSENGO HINKWAWO: 70